

Terenski pregledi

1. Ilok, Tovarnik, Lovas
2. Sotin
3. Batina
4. a Donji Miholjac – južna obilaznica
b Kutina – južna obilaznica
5. Dio trase plinovoda Donji Miholjac – Slobodnica u Osječko – baranjskoj županiji
6. Našice

Terenski pregled područja Batine

Field Survey of the Batina Area

Zvonko Bojčić
Marko Dizdar
Tomislav Hršak
Tino Leleković

Primljeno/Received: 31. 03. 2009.
Prihvaćeno/Accepted: 19. 05. 2009.

Radi evidentiranja novih, dosad nepoznatih, arheoloških nalazišta kao i dokumentiranja stanja otprije poznatih, započelo se s projektom terenskog pregleda istočnog dijela Baranje, smještenog uz Dunav. U prvoj fazi istraživanja terenski pregled usmjeren je na područje između Batine i Zmajevca, u kojem je dokumentirano 9 arheoloških lokaliteta, od kojih je dosad nepoznato bilo 6. Dokumentirana brojnost arheoloških nalazišta nikako ne iznenađuje s obzirom na istaknuti položaj krajnjeg sjeveroistočnog dijela Banskog brda koji se izdiže iznad Dunava, s izvrsnom vizualnom komunikacijom prema zapadu i Transdanubiji sve do Pečuha, na istok u Bačku te prema jugu sve do istočne Slavonije. Rubom visoke desne dunavske obale prolazila je važna europska komunikacija kojom su strujali tisućljetni kulturni utjecaji koji su povezivali sjever i jug, istok i zapad Karpatske kotline. Na istom se mjestu nalazila i granica Rimskog Carstva, obilježena još i danas u krajoliku jasno vidljivim utvrdama u Batini i Zmajevcu. U prapovijesti su na ovom prostoru zabilježena neka od najstarijih arheoloških nalazišta koja pripadaju starčevačkoj i sopotskoj kulturi, dok su se u brončanom i željeznom dobu ovdje doticale kulturne grupe različitog porijekla, što je vrhunac doseglo u starijem željeznom dobu, kada Baranja s Batinom kao istaknutim južnopanonskim središtem, postaje stjecište intenzivnih transeuropskih kontakata. Ta se važnost zadržala tijekom mlađeg željeznog doba, o čemu svjedoči izniman nalaz ranolatenskog ratničkog groba s položaja Zmajevac-Grovišće sa željeznom kacigom s pojačanom kalotom. U vrijeme rimske dominacije tu su, na početku 1. st., podignute utvrde uz koje su se razvila i civilna naselja, posvjedočena brojem grobovima iz 4. st. U ranom srednjem vijeku na iste položaje smještaju se germanske postrojbe koje smjenjuju avarske, a one se zadržavaju sve do osvajanja Karla Velikog. Zbog kvalitetnih obradivih površina te povoljnog komunikacijskog položaja, najgušća naseljenost dokumentirana je tijekom kasnog srednjeg vijeka s brojnim, dobro povezanim naseljima.

Ključne riječi: terenski pregled, Batina, Baranja, prapovijest, antika, limes, srednji vijek, naselja, groblja

Key Words: field survey, Batina, Baranja, prehistory, Classical Antiquity, limes, Middle Ages, settlements, cemeteries

U jesen 2008. godine, pod vodstvom Arheološkog muzeja u Osijeku, a uz sudjelovanje arheologa iz Instituta za arheologiju i Odsjeka za arheologiju HAZU-a, započeo je projekt terenskog pregleda istočnog dijela Baranje, smještenog uz Dunav, s ciljem evidentiranja novih, dosad nepoznatih arheoloških nalazišta kao i radi dokumentiranja stanja otprije poznatih nalazišta. U prvoj fazi istraživanja terenski pregled usmjeren je na područje između Batine i Zmajevca. Prije samog početka terenskog dijela projekta radilo se na prikupljanju spoznaja o dosad poznatim i dokumentiranim nalazištima koja se nalaze na području obuhvaćenim pregledom. Također, pregledane su i zračne snimke koje bi mogle ukazati na postojanje nalazišta s ostacima zidanih objekata ili tragova cesta. Zadatak projekta je, na osnovi prikupljenih površinskih nalaza, definirati prostornu rasprostranjenost te vremensku i kulturnu pripadnost nalazišta radi izrade baze podataka arheoloških nalazišta u Baranji.¹

Terenskim pregledom 2008. godine obuhvaćen je krajnji sjeveroistočni dio Banskog brda koji se postupno spušta prema Dunavu, gdje završava strmim lesnim padinama koje su ispresijecane dubokim usjecima ili 'surducima'. Pregled je ograničen na područje između naselja Batine i Zmajevca, odnosno sustavno je pregledano područje između ruba visoke lesne obale Dunava

i današnje ceste Zmajevac-Batina kao i krajnji sjeveroistočni dio Banskog brda iznad današnjeg naselja Batina (sl. 1.). Radi se o povišenoj desnoj obali Dunava koja je ispresijecana manjim i većim 'surducima' koji označavaju rubove rasprostiranja nalazišta što se od ruba lesne zaravni rasprostiru prema unutrašnjosti od 300 do 400 metara.

Na području terenskog pregleda prevladavaju površine koje se nalaze pod vinogradima i voćnjacima koji su često ograđeni, što je otežavalo pregled terena. Također, dio područja obuhvatio je i neobrađena zemljišta koja već prerastaju u šikaru. Područje Gradca u Batini, s brojnim kućama za odmor, voćnjacima i vinogradima, također nije omogućavalo pregled cijele površine nalazišta, pa su prikupljeni nalazi na dostupnim obradivim površinama. Dio koji se nalazi pod oranicama pregledan je detaljno, iako je bila smanjena vidljivost zbog suhoga površinskog sloja zemlje pa se planira da se dio područja ponovo pregleda na proljeće 2009. g. Koliko je to bilo moguće, prikupljeno je što više površinskih nalaza za kronološko definiranje te za određivanje granica rasprostiranja nalazišta, od kojih je većina bila naseljena tijekom različitih razdoblja, kao npr. Batina-Gradac gdje je prijašnjim istraživanjima te u terenskom pregledu zabilježeno postojanje višeslojnog naselja, čiji se tragovi mogu dobro prepoznati u profilima surduka.

Sjeveroistočni dio Banskog brda koji kod Batine prestaje na Dunavu (sl. 3.), s plodnim i obradivim tlom uvjetovanim lesnom podlogom kao i zbog povoljnog položaja na važnom europskom komunikacijskom pravcu, tisućljećima je bio privlačan za naseljavanje. Stoga ne iznenađuje velik broj otkrivenih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Istim je prostorom pro-

¹ Terenski pregled proveden je u razdoblju od 16. do 21. studenog 2008. U terenskom pregledu sudjelovali su: voditelj prof. Zvonko Bojčić i dipl. arh. Tomislav Hršak iz Arheološkog muzeja Osijek, dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju, mr. sc. Tino Leleković iz Odsjeka za arheologiju HAZU-a, zatim dipl. arh. Ivana Murati te apsolvanti studija arheologije Marina Madarević i Petar Sekulić.

Sl. 1. Arheološka nalazišta dokumentirana u terenskom pregledu 2008. godine između Batine i Zmajevca

Fig. 1 Archaeological sites documented in the 2008 field survey between Batina and Zmajevac

lazila i granica Rimskog Carstva s važnim utvrdama u Batini (*Ad Militare*) i Zmajevcu (*Ad Novas*), čije je istraživanje u vidu terenskih pregleda započelo 1962. godine. S tog prostora poznato je više nalazišta (Pinterović 1961; Pinterović 1968) koja su zabilježena u pokusnim (Bulat 1970; Pinterović 1971; Bulat 1970a; Bulat 1977) ili manjim zaštitnim iskopavanjima (Minichreiter 1976; Minichreiter 1977; Bojčić 1978) kao i terenskim pregledima (Bulat 1962; Bulat 1964; Bulat 1974; Bulat 1981; Minichreiter 1989). Ipak, najveći dio nalaza potječe s kraja 19. i početka 20. stoljeća, kada su pri sadnji vinograda rigolanjem otkrivena groblja u Batini (Gradac-Sredno) i Zmajevcu (Grovišće), s nekim od najznačajnijih prapovijesnih, rimskih i rano-srednjovjekovnih nalaza koji su do danas ostali kameni međaši u europskoj arheološkoj znanosti (Vinski, Vinski-Gasparini 1962; Metzner-Nebelsick 2002; Sanader 2003). To je i bio jedan od razloga pokretanja ovog, planiranog, višegodišnjeg projekta koji bi trebao unijeti više svjetla u pomalo zaboravljene okolnosti i kontekst navedenih iznimnih nalaza, ali i za kvalitetnije poznavanje arheološke baštine Baranje koja je zbog uznapredovale sadnje višegodišnjih nasada ili brojnih infrastrukturnih radova postala sve ugroženija. Zbog toga su rezultati ovog terenskog pregleda značajni, budući da će omogućiti provedbu pokusnih istraživanja iskazljivih ili izravno ugroženih nalazišta, dok će s druge strane novootkrivena nalazišta biti zaštićena kao dio hrvatske kulturne baštine.

Pri pregledu dokumentirano je stanje ili je pronađeno ukupno 9 arheoloških nalazišta (sl. 1.).² Na temelju površinskih nalaza utvrđena je prostorna rasprostranjenost nalazišta koja su fotografirana i dokumentirana. Nakon terenskog pregleda, pokretna grada je oprana, na osnovi koje je određena vremenska i kulturna pripadnost svakog nalazišta. S obzirom na velik broj pronađenih nalazišta i za njihovo preciznije prostorno definiranje, prijeko je potrebno provesti pokusna iskopavanja kako bi se potvrdile ili promijenile pretpostavke koje počivaju na rezultatima terenskog pregleda i prikupljenim površinskim nalazima, većinom keramičkim ulomcima.

U terenskom pregledu dokumentirano je, dakle, ili je otkriveno 9 arheoloških nalazišta iz svih razdoblja (sl. 1.). Sva su nalazišta smještena na visokom lesnom rubu Banskog brda iznad Dunava, između prirodnih usjeka ili 'surduka' koji su korišteni za spuštanje do rijeke. Prostorna distribucija, s obzirom na područje obuhvaćeno terenskim pregledom, pokazuje kako su nalazišta gotovo ravnomjerno raspoređena duž cijelog ruba lesne zaravni, što svakako otvara mnoga pitanja povezana s arheološkom topografijom Baranje koja je, kako to ovaj terenski pregled najbolje pokazuje, na počecima.

2 Redni broj nalazišta odgovara broju na karti.

Otkrivena arheološka nalazišta pripadaju razdobljima prapovijesti, antike i srednjeg vijeka. Najbrojnija su nalazišta iz željeznog doba, iako brojem ne zaostaju niti ona iz drugih razdoblja. Na najvećem broju nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo okvirno kronološko i kulturološko određenje.

Radi se o nalazištima koja su oštećena intenzivnom obradom zemljišta čime su i nalazi dospjeli na svjetlo dana. Ipak, bez prethodnih pokusnih istraživanja nije moguće utvrditi postoji li na nekom od otkrivenih nalazišta i vertikalna stratigrafija, kao što je to slučaj s nalazištem Batina-Gradac (sl. 2.), ili se radi o jednoslojnim naseljima s očuvanim zapunama ukopanih objekata, čiji su sadržaji dospjeli na površinu nakon dubokog oranja. S obzirom na brojnost pokretnih nalaza na pojedinim nalazištima kao što je npr. Zmajevac-Grovišće, postoji mogućnost kako se uistinu radi o još jednom višeslojnom nalazištu.³ Također, postoji mogućnost kako se kod pojedinih nalazišta radi o ostacima groblja, što potom zahtijeva i drukčiji pristup u budućim istraživanjima. S obzirom na dosad poznate te prikupljene nalaze, groblja se najvjerojatnije mogu smjestiti na nalazišta Batina-Sredno, Zmajevac-Grovišće i Zmajevac-Kighyosi hegy.

Od svih pronađenih nalazišta, na njih 6 zabilježeni su nalazi koji se mogu datirati u željezno doba. Potom, po brojnosti, slijede ona iz neolitika/eneolitika, antike i srednjeg vijeka, dok su na 4 nalazišta zabilježeni nalazi iz brončanog doba. Na većini nalazišta zabilježeni su nalazi iz prapovijesti, antike i srednjeg vijeka, što ipak ne mora ukazivati i na postojanje višeslojnih nalazišta, već se također može raditi o horizontalnoj stratigrafiji, gdje se mlađa naselja ili groblja ukapaju preko onih iz starijeg vremena. U konačnom vremenskom definiranju nalazišta ipak će biti potrebno poduzimanje ciljanih pokusnih iskopavanja, koja će potom biti dobra polazišna osnova za buduća sustavna iskopavanja.

Od prapovijesnih nalazišta, u približno istom broju dolaze ona koja su okvirno pripisana neolitiku, odnosno eneolitiku, brončanom ili željeznom dobu. Na najvećem broju neolitičkih/eneolitičkih nalazišta prikupljeni su keramički ulomci te kameni artefakti koji pokazuju kako se zasigurno radi o ostacima otvorenih naselja, često raširenih u dužinu od nekoliko stotina metara duž ruba lesne zaravni. Neolitička nalazišta, prema malobrojnim uloncima keramike, vjerojatno pripadaju starčevačkoj i sopotskoj kulturi (Zmajevac-Grovišće) koje su dokumentirane u istraživanjima naselja u Kneževim Vinogradima (Šimić 1989). Dosad poznata eneolitička nalazišta pripisuju se badenskoj i vučedolskoj kulturi, čiji su ulomci pronađeni u Batini (Minichreiter 1987, 56), iako je vjerojatno kako su prisutne i ostale kulturne skupine bakrenog doba (lasinjska i kostolačka). Svakako treba istaknuti kako postoji mogućnost postojanja još većeg broja neolitičkih/eneolitičkih nalazišta koja se, kako to posljednja istraživanja pokazuju, nalaze dublje ispod humusnog sloja i nisu oštećena obradom zemljišta, što istodobno dovodi do nepronalaženja površinskih pokretnih nalaza. Dobar su primjer nalazišta Batina-Sredno ili Batina-Polja 2 na kojima su pronađeni samo kameni artefakti i sitni ulomci kulturološki teško odredive keramike.

Razdoblje brončanog doba također pripada znatan dio zabilježenih prapovijesnih nalazišta. Radi se o ostacima naselja na kojima su prikupljeni ulomci karakteristične panonske inkrustirane keramike s kraja ranog i početka srednjeg brončanog doba koji su dokumentirani na nalazištima Batina-Gradac (Bulat 1970; Minichreiter 1987, 60-69) te u znatnijem broju na nalazištu Zmajevac-Grovišće. Kasnom brončanom dobu pripadaju ulomci daljske grupe mlađe faze kulture polja sa žarama koja se nastavlja i u vrijeme starijeg željeznog doba. Keramički ulomci daljske grupe prikupljeni su na već pokusnom ili zaštitnom istraživanom naselju Batina-Gradac (vrhu i padinama) (Bulat 1962; Bulat 1970; Bulat 1970a; Pinterović 1971; Bulat 1974; Minichreiter 1976; Minichreiter 1977; Bojčić 1978; Bulat 1984; Minichreiter 1987, 72-75) te na pripadajućem groblju

Sl. 2. Mikrolokacije nalazišta Batina-Gradac i Batina-Sredno

Fig. 2. Micro-locations of the Batina-Gradac and Batina-Sredno sites

Batina-Sredno. S naselja Gradac i groblja Sredno potječu brojni keramički, metalni i koštani nalazi koji su pohranjeni u brojnim europskim muzejskim zbirkama, a obilježili su prijelaz kasnog brončanog na starije željezno doba (Vinski-Vinski-Gasparini 1962; Metzner-Nebelsick 2002). U terenskom pregledu dobro je definiran rub naselja Gradac prema jugu te početak groblja na Srednom, gdje je zabilježeno i nekoliko zemljanih humaka ili tumula, vjerojatno s početka starijeg željeznog doba (sl. 4.). Južnije od njih, na oranicama prikupljeni su ulomci keramike daljske skupine te sitne spaljene kosti koje bi ukazivale na postojanje ravnih paljevinskih grobova.

Keramički nalazi mlađeg željeznog doba zabilježeni su na 5 nalazišta, od kojih se brojem nalaza izdvajaju Batina-Gradac (Bojčić 1978; Minichreiter 1987, 80, 83) i Zmajevac-Grovišće, gdje je krajem 19. stoljeća pronađen iznimno bogati grob sa željeznom kacigom, mačem u koricama te s ostalim nalazima koji ukazuju na postojanje paljevinskog rano- i srednjolatenskog groblja (Vinski-Gasparini 1959). Naselja su najvjerojatnije dokumentirana na nalazištima Batina-Ravnica, Zmajevac-Kigyosi Hegy i Zmajevac-Papszer. Radi se o nalazima karakteristične sive, na lončarskom kolu izradene keramike: loncima, zdjelama, kantharosima.

Razdoblje antike (1.-4. st.) dobro je zastupljeno nalazima koji su prikupljeni na 5 nalazišta. Na području terenskog pregleda, u Batini i Zmajevcu, smještene su dvije važne utvrde na limesu, *Ad Militare* i *Ad Novas* (Klemenc 1961, 17; Klemenc 1963; Pinterović 1968; Bulat 1969; Sanader 2003). U pregledu 2008. godine u cijelosti je obideno područje utvrde *Ad Militare*, s pripadajućim civilnim naseljem na položaju Gradac, na kojem su poduzeta manja zaštitna ili pokusna iskopavanja s nalazima ostataka arhitekture te brojnim pokretnim nalazima keramičkih, metalnih i staklenih predmeta (Bulat 1970; Pinterović 1971; Minichreiter 1976; Minichreiter 1977; Bojčić 1978; Minichreiter 1987, 88-90). Ostaci utvrde zabilježeni su u najvećem dosad poduzetom pokusnom iskopavanju tijekom jeseni 1970. godine na krajnjem sjeveroistočnom dijelu Gradca, uz cestu prema spomeniku (sl. 2.). Ta su istraživanja dijelom provedena u suradnji s Smithsonian Institute iz Washingtona da bi se poslije, zbog važnosti nalaza, nastavila pod vodstvom Muzeja Slavonije u Osijeku. U njima su zabilježeni ostaci arhitekture utvrde koja se nalazila na krajnjem sjeveroistočnom platou,

3 Nalazište Zmajevac-Grovišće dosad je bilo u literaturi označeno kao Batina-Grovišće, no s obzirom da pripada katastarskoj općini Zmajevac, uvrstili smo ga pod nalazišta sa zmajevačkog područja.

Sl. 3. Pogled na Batinu sa zapada (snimio: M. Dizdar)

Fig. 3 View of Batina from the west (photo: M. Dizdar)

Sl. 4. Batina-Sredno, tumul (snimio: M. Dizdar)

Fig. 4 Batina-Sredno, tumulus (photo: M. Dizdar)

pravilnog pravokutnog oblika, dimenzija oko 220 x 200 m. Na vojnu prisutnost i važnost utvrde ukazuju nalazi opeka i tegula s pečatima LEG II AD, LEG VI H, COH VII BR (AN), COH III ALP i COH II AST, koji su dosad prikupljeni na Gradcu u Batini (Klemenc 1963, 59; Pinterović 1968; Pinterović 1969; Bulat 1970; Bulat 1970a; Pinterović 1971; Bulat 1977; Bulat 1984; Sanader 2003). Tragovi nekropole u terenskom pregledu 2008. godine možda su dokumentirani na položaju Sredno. Na površini oranica i vinograda na Gradcu prikupljeni su ulomci keramike te opeka i tegula. Tragovi arhitekture zabilježeni su na površini livade na sjeveroistočnom rubu Gradca u vidu svjetlijih pruga koje ukazuju na postojanje zidova. Cesta nije pronađena, no njezin smjer na južnom rubu naselja ograničen je na uski pojas kojim je jedino mogla proći, budući da je na tom dijelu naselje od položaja Sredno odijeljeno dubokim surdukom. Njezin daljnji smjer prema jugu pokušat će se pronaći u terenskom pregledu 2009. godine. S obzirom na definiran raspored utvrda i promatračnica na limesu – *ripa Pannonica* te ondje stacioniranih vojnih postrojbi (Sanader 2003), za očekivati je postojanje manjih vojnih objekata – kula i osmatračnica između utvrda *Ad Militare* i *Ad Novas*. Jedna takva kula ili promatračnica možda se nazire na položaju Zmajevac-Grovišće 2, gdje se na zračnom snimku uočava pravilni četvrtasti objekt, no kako se nalazi na zapuštenom zemljištu, on u terenskom pregledu pokretnim nalazima nije potvrđen, za što će biti potrebno poduzimanje pokusnog iskopavanja. Tragovi na površini livade (*crop marks*) na položaju Zmajevac-Kigyosi Hegy ukazuju na postojanje groblja, tim prije što se radi o prvom uzvišenju koje se nalazi sjeveroistočno od utvrde *Ad Novas*, od koje je odijeljeno dubokim i širokim surdukom kojim danas prolazi cesta Zmajevac-Batina. Na potvrdu datiranja nalazišta u rimsko razdoblje ukazuju i ulomci opeka te kostiju. Trasa rimske ceste *Ad Militare-Ad Novas* vjerojatno je prolazila zapadnije od područja pregleda te se očekuje njezino točno prostorno definiranje tijekom 2009. godine.

O životu na utverdama tijekom prijelaza na rani srednji vijek svjedoče nalazi fibula u Batini, Belom Manastiru i Dragovolovom brijegu koje se povezuju s germanskim posadama koje su krajem 4. st. preuzele obranu limesa (Pinterović 1968, 76). Ovi nalazi svjedoče o naseljavanju novih zajednica koje će obilježiti materijalnu ostavštinu, danas slabije poznatu, tijekom 5.-6. st. (Minichreiter 1987, 97-99).

Znatan broj otkrivenih nalazišta pripada razdoblju srednjeg vijeka, pri čemu se najčešće radi o naseljima smještenim na istaknutim povoljnim položajima starijih prapovijesnih i rimskih nalazišta omeđenih surducima. Većinom se radi o ulomcima karakteristične kasnosrednjovjekovne keramike i opeka. Ipak, na položajima Batina-Polja 1 i Zmajevac-Papszer prikupljeni su ulomci koji se mogu pripisati ranom i razvijenom srednjem vijeku. Posebno su zanimljivi ranosrednjovjekovni nalazi koji možda mogu ukazati na naselja iz 7.-9. st., uz koja se onda mogu povezati iznimno bogati nalazi iz avarskih grobova kakvi

su npr. otkriveni u Zmajevcu. S obzirom na broj prikupljenih nalaza vjerojatno se radi o naseljima sastavljenim od manjeg broja objekata koja predstavljaju naselja manjih zajednica, odnosno od nekoliko obitelji.

Prilikom terenskog pregleda područja između Batine i Zmajevca dokumentirano je 9 arheoloških lokaliteta, od kojih je dosad nepoznato bilo 6 (sl. 1.). Dokumentirana brojnost arheoloških nalazišta nikako ne iznenađuje s obzirom na istaknuti geografski položaj krajnjeg sjeveroistočnog dijela Banskog brda koji se izdiže iznad Dunava, s izvrsnom vizualnom komunikacijom prema zapadu i Transdanubiji sve do Pečuha, na istok u Bačku te prema jugu sve do istočne Slavonije. Rubom visoke desne dunavske obale prolazila je važna europska komunikacija kojom su strujali tisućljetni kulturni utjecaji koji su povezivali sjever i jug, istok i zapad Karpatske kotline. Na istom se mjestu nalazila i granica Rimskog Carstva, obilježena još i danas u krajoliku jasno vidljivim utverdama u Batini i Zmajevcu. U prapovijesti su na ovom prostoru zabilježena neka od najstarijih arheoloških nalazišta koja pripadaju starčevačkoj i sopotskoj kulturi, dok su se u pretpovijesti (brončano i željezno doba) ovdje doticale kulturne grupe različitog porijekla, što je vrhunac doseglo u starijem željeznom dobu, kada Baranja s Batinom kao istaknutim južnopanonskim središtem, postaje stjecište intenzivnih transeuropskih kontakata. Ta se važnost zadržala tijekom mlađeg željeznog doba, o čemu svjedoči izniman nalaz ranolatenskog ratničkog groba s položaja Zmajevac-Grovišće sa željeznom kacigom i ostalim naoružanjem. U vrijeme rimske dominacije, od početka 1. st., tu su se smjestile rimske pomoćne postrojbe sa svojim utverdama uz koja su se razvila i civilna naselja, danas posvjedočena brojnim grobovima iz 4. st. U ranom srednjem vijeku na iste položaje smještaju se germanske postrojbe, koje smjenjuju avarske, a one se zadržavaju sve do osvajanja Karla Velikog. Zbog kvalitetnih obradivih površina te povoljnog komuniacijskog položaja, najgušća naseljenost dokumentirana je tijekom kasnog srednjeg vijeka s brojnim, dobro povezanim naseljima.

Rezultat terenskog pregleda područja između Batine i Zmajevca u potpunosti je opravdao razloge poduzimanja postojanjem velikog broja arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Iako rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, najveći broj nalazišta moguće je vremenski i kulturološki definirati. Također, rezultat terenskog pregleda otvara mnoga pitanja povezana s arheološkom topografijom sjeveroistočnog dijela Baranje za svako pojedino razdoblje, kao što i pruža mogućnost proučavanja međusobnih odnosa između pojedinih istodobnih nalazišta na užem prostoru. S obzirom na sve intenzivnije podizanje trajnih nasada te zbog razvoja infrastrukture, započeti pregled potrebno je nastaviti kako bi se u konačnici mogla izraditi karta arheoloških nalazišta Baranje, jednog od područja sa najvećim brojem nalazišta u Hrvatskoj.

R. B. NA KARTI	NALAZIŠTE	N/E	BD	ŽD	A	SV
1	Zmajevac-Kigyosi Hegy			+	+	+
2	Zmajevac-Papszer	+		+	+	+
3	Zmajevac-Orev	+				+
4	Zmajevac-Grovišće	+	+	+	?	
5	Batina-Polja 1					+
6	Batina-Gradac		+	+	+	+
7	Batina-Sredno	+	+	+	+	
8	Batina-Polja 2	+				
9	Batina-Ravnica		+	+	+	
UKUPNO		5	4	6	5	5

Tablica 1: Dokumentirana arheološka nalazišta po razdobljima u terenskom pregledu 2008. godine

Table 1: Documented archaeological sites based on periods in the 2008 field survey

Literatura

- Bojčić, Z., 1978, Gradac, Batina – prehistorijsko nalazište, ArhPregl 19, Beograd, 41-43.
- Bulat, M., 1962, Arheološki odio: Obilasci arheološkog terena od I. I. 1961. do 31. XII. 1962. i važnije prinove, OsjZb 8, Osijek, 364-368.
- Bulat, M., 1964, Rekognosciranje limesa između Batine Skele i Iloka, ArhPregl 6, Beograd, 63-64.
- Bulat, M., 1969, Topografska istraživanja Limesa u Slavoniji i Baranji, OZ XII, Osijek 39-52.
- Bulat, M., 1970, Gradac, Batina skela – naselje od srednjobrončanog do željeznog doba i rimski logor, ArhPregl 12, Beograd, 42-43.
- Bulat, M., 1970, Najnovija istraživanja u Batini Skeli, GSM 5, Vukovar, 17-18.
- Bulat, M., 1974, Rekognosciranje prehistorijskih lokaliteta u Slavoniji, AP 16, Beograd, 152-154.
- Bulat, M., 1977, Stanje istraživanja antičkih naselja u Slavoniji, Materijali SADI 13, Beograd, 63-91.
- Bulat, M., 1981, Rekognosciranje Arheološkog odjela Muzeja Slavonije, ArhPregl 22, Beograd, 181-187.
- Bulat, M., 1984, Neki noviji antički nalazi iz Slavonije i Baranje, Izdanja HAD-a sv. 9, Zagreb, 117-128.
- Klemenc, J., 1961, Limes u Donjoj Panoniji, *Limes u Jugoslaviji I*, Zbornik radova sa simposijuma o Limesu 1960 godine, Beograd, 5-34.
- Klemenc, J., 1963, Der pannonische Limes in Jugoslawien, ArhRadRaspr III, Zagreb, 55-68.
- Metzner-Nebelsick, C., 2002, *Der «Thrako-Kimmerische» Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien*, Vorgeschichtliche Forschungen Band 23, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf.
- Minichreiter, K., 1976, Batina skela, Općina Beli Manastir – prahistorijski i antički lokalitet, ArhPregl 18, Beograd, 37-40.
- Minichreiter, K., 1977, Zaštitna arheološka sondiranja u Batina Skeli tokom 1976. godine, GSM 33, Vukovar, 20-24.
- Minichreiter, K., 1987, Arheološko blago Baranje, Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku 5 (1986-1987), Osijek, 43-142.
- Minichreiter, K., 1989, Baranja/Rekognosciranje, AP 27 (1987), Ljubljana, 191-193.
- Pinterović, D., 1961, O rekognosciranju baranjskog sektora limes, *Limes u Jugoslaviji I*, Zbornik radova sa simposijuma o Limesu 1960 godine, Beograd, 43-45.
- Pinterović, D., 1968, Limesstudien in der Baranja und in Slavonien, AIUG IX, Beograd, 55-82.
- Pinterović, D., 1969, Problemi istraživanja Limesa na sektoru Batina Skela-Ilok, OZ XII, Osijek, 53-69.
- Pinterović, D., 1971, Batina – prahistorijski i antički nalazi, ArhPregl 13, Beograd, 55-58.
- Sanader, M., 2003, The Ripa Pannonica in Croatia, u: *The Roman Army in Pannonia*, An Archaeological Guide of the Ripa Pannonica, ed. Z. Visy, Pécs, 135-142.
- Šimić, J., 1989, Kneževi Vinogradi/Osnovna škola, ArhPregl 27 (1987),

Ljubljana, 40.

Vinski, Z.-Vinski-Gasparini, K., 1962, O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske kulture na slavonsko-sremsko Podunavlje, ArhRadRaspr II, Zagreb, 263-293.

Vinski-Gasparini, K., 1959, Keltski ratnički grob iz Batine, ArhRadRaspr I, Zagreb, 281-297.

Summary

With the objective of registering new, still unidentified archaeological sites, and with the aim of documenting the status of sites that are already familiar, a field survey project commenced in Eastern Baranja, along the Danube River. In the first stage of research, the field survey focused on the area between the villages of Batina and Zmajevac, where nine archaeological sites were documented, out of which six were thus far unknown. The large number of archaeological sites that could have been documented is by no means surprising if one considers the elevated geographic location of the extreme north-eastern part of Banske brdo, rising above the Danube, with outstanding visual communication westward toward Transdanubia up to Pécs, eastward up to Batschka and southward to Eastern Slavonia. A significant European road passed along the margin of the elevated right bank of the Danube, and for millennia cultural influences flowed along it, linking all directions (north, south, east and west) of the Carpathian Basin. This same point was the border of the Roman Empire, still evident in the landscape by clearly visible fortifications in Batina and Zmajevac. Some of the oldest prehistoric archaeological sites belonging to the Starčevo and Sopot cultures were found here. In the Bronze and Iron Ages, cultural groups of different origin intermingled in this region, reaching its peak in the Early Iron Age, as Baranja – with Batina as a important centre of Southern Pannonia – became a junction for intense Trans-European links. Its major role lasted into the Late Iron Age, as confirmed by the extraordinary find of the Early La Tène warrior's grave from the Zmajevac-Grovišće site, with an iron helmet with reinforced calotte. During the Roman period, fortifications were built here, along which civilian settlements developed as well, as verified by numerous fourth century cemeteries. In the Early Middle Ages, Germanic troops settled here, to be replaced by the Avar troops who remained until Charlemagne's conquest. Thanks to the fertile soil and favourable communications, the most dense population was documented in the Late Middle Ages in numerous, well-connected settlements.

The results confirmed that the field survey of the area between Batina and Zmajevac was fully justified and allowed registration of a large number of archaeological sites from all periods. Although the results of the field survey rely on collected surface finds, the majority of finds can be chronologically and culturally defined. Furthermore, the field survey results prompted many questions regarding the archaeological topography of north-eastern Baranja in specific periods, at the same time facilitating the study of the relationships between sites in the narrower area. In view of the intense cultivation of permanent crops and the development of infrastructure, it is necessary to continue these surveys with the aim of drawing a map of archaeological sites of Baranja – the region with the largest number of finds in Croatia.